

HAKİKAT SONRASI ÇAĞ-Ralph KEYES

(Günümüz Dünyasında YALANCILIK ve ALDATMA)

DÜRÜSTLÜĞÜN ÖTESİNDE

Aldatıcı davranış üzerine yıllar süren çalışması sırasında, psikolog Robert Feldman bazı ilgi çekici keşifler yaptı: Çocuklar büyüdükçe, yalan söyleme konusunda daha becerikli olmaya başlıyorlardı. Popüler gençler, popüler olmayanlara göre daha iyi yalancıydı. Özsaygımız tehdit edildiğinde yalan söylemeye daha meyilli oluyorduk. Buna benzer bulgular psikologları şaşırtmamıştı.

Massachusetts Üniversitesi psikoloğuna göre, yapılan araştırmada katılımcılar yalan söylemenin gündelik hayatın bir parçası olduğunu söylediler. “Herkes söylüyor,” dediler. Peki, durum buysa birbirimizin dürüstlüğüne güvenebileceğimize dair inancımız ne olacak? “Sanırım çoğumuz, gün içinde neredeyse her zaman hakikati işittiğimizi düşünüyoruz,” diyor Feldman ve ekliyor: “Fakat bence gerçek çok daha farklı.”

Ludwig Wittgenstein bir zamanlar, aslında doğruyu söyleyebilecekken ne kadar sık yalan söylediğini gözlemlemişti. Viyanalı filozofun pek çok modern çömezi vardır. Gerçek ve yalan arasındaki çizgi giderek incelmıştır. Hangisinin söyleneceğinin seçimi büyük oranda bir uygunluk meselesidir. Alışageldik sebepler yüzünden ya da belirgin herhangi bir sebep olmadan yalan söyleriz. Hatta doğruyu söylemek artık fabrika ayarlarımızdan biri olarak görülüyor.

Monica Lewinsky yaşamı boyunca yalan söylediğini ve kendisine de yalan söylendiğini açıkladığında, çok az kişi şaşırdı. Yalan söylemeye karşı tavrımız, en hafif deyimiyse, hoşgörülü hale geldi. “Yalan söylemek artık araba kullanırken hız sınırı aşmak gibi kabul görüyor,” diye gözlemliyor İngiliz psikolog Philip Hodson. “Kimse iki kez düşünmüyor.”

Açık yürekliliğin günümüzde ne kadar yıpranmış olduğu, "açıkçası", "dürüst olmak gerekirse", "samimiyetle diyebilirim ki", "doğruyu söylemek gerekirse", "doğrusu": "gerçeği söylemek gerekirse", "gerçek şu ki", "gerçekten", "tüm açık sözlülüğümle", "hakikaten", "içtenlikle söylersem" ve "tamamen açık konuşmak gerekirse" gibi ifadeleri ne kadar sık kullandığımızda görülebilir. Bu tür sözel alışkanlıklar, birbirimizi ne kadar düzenle aldatıyor olduğumuzun kaba bir ölçüsüdür. Eğer öyle değilse, tüm bu taahhütler niye?

Çoğumuz düzenli olarak yalan söylüyor ve yalan işitiyoruz. Bu yalanların “Suşi severim”den “Seni seviyorum”a kadar her çeşidi mevcut. Her ne kadar dostlarımızdan ziyade yabancıları kandırmaya daha meyilli olsak da en ciddi yalanlarımızı en çok değer verdiklerimize saklıyoruz. Bunların çoğu da seksle ilgili. Rahibin biri, neredeyse dinlediği tüm itirafların mutlaka cinsellikle ilgili olduğunu söylemişti.

Dürüstlüğe duyulan saygı ya da yalanın hor görülmesi tamamen sona ermiş değil. Aslında tam tersi söz konusu.

Anketler etiğın gözden düşmesi hakkında giderek artan bir kaygı duyulduğuna işaret ediyor, özellikle de yaşlı kesim arasında. Birleşik Devletlerde ve başka yerlerde yapılan araştırmalar, doğruluğun hâlâ en çok değer verdiğimiz niteliklerden biri olduğunu teyit ediyor.

Bir çalışma, haftada ortalama 13 yalan söylediğimiz sonucuna varmıştı. Bir diğeri ise her karşılıklı konuşmanın yaklaşık üçte ikisinin bir tür aldatmaca içerdiğini söylüyordu. Eğer bu zorlama görünüyorsa, en sık söylenen yalanın ("Nasılsın?" sorusuna cevaben verilen) "İyiyim" olduğunu aklınıza getirin.

Virginia Üniversitesi psikoloğu De-Paulo yirmi yıldan uzun bir süre, pek çok farklı açıdan ne sıklıkla, kime, nasıl ve neden yalan söylediğimizi ölçtü. İyi bir izlenim bırakmakta ne kadar istekliyse, yalan söyleme ihtimalimizin o kadar yüksek olduğunu saptadı. *Hoşlandığımız kişilere yalan söylemeye, hoşlanmadıklarımıza kıyasla daha yatkınız.*

Beyaz yalan dostu bir çağda yaşıyoruz. Başkalarını aldatmak bir tür boş zaman faaliyetine dönüşmüş durumda. Şu konuda ikilemdeyiz: Bir yandan kendi yalanlarımıza bahane bulurken diğeri yandan yalancılığın bu kadar yaygın olması karşısında dehşete düşüyoruz (*başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, benim yalanlarım gayet anlaşılabilir, seninkilerse rezillik*).

Filmler ve televizyon dizilerinin senaryoları sürekli olarak yalan söyleme üzerine kuruluyor. Gazeteler ve dergiler manşetlerinde düzenli olarak yalancılığa yer veriyor. Yalanlar ve yalancılar popüler bir edebiyat konusu.

Dürüstlüğün abartıldığını düşünenler her zaman olmuştur. Oscar Wilde yalanın estetik ve ahlaki değerini savunuyordu. Nietzsche yalan söylemenin yalnızca toplumsal bir gereklilik değil, aynı zamanda sanatsal bir haz kaynağı olduğunu düşünüyordu. "Yalanlar olmazsa insanlık ümitsizlik ve sıkıntıdan helak olur," diye yazıyordu Anatole France. Bununla beraber, eski ve yeni kültürlerde, yalan genellikle hakikatin antitezi olarak görülmüş ve söylenmemesinin daha iyi olacağı düşünülmüştür. Eğer yalancılık norm haline gelirse, toplum çökecektir. Çoğu kişi bunun farkındadır. Bu nedenle yalan hakkında duyulan kaygı, yalanın yaygınlaşmasıyla kol kola gitmektedir.

Her ne kadar *Sissela Bok* günümüzde "kişi başına düşen" yalanın daha fazla olduğunu tespit edemese de yakın tarihte yeniden gözden geçirdiği klasik metni *Lyng'in* [Yalan Söylemek] önsözünde, "geçmişe kıyasla çok daha fazla yalana maruz kaldığımız" sonucuna varır.

İstatistiksel olarak her zamankinden daha fazla yalan söylediğimizi saptamak zor olsa da bence asıl önemli olan şudur: Yalanlar o kadar sıradan bir biçimde söyleniyor ki, *bırakın bize ne zaman yalan söylendiğini fark etmeyi, kendimiz ne zaman yalan söylediğimizi bile fark etmiyoruz.*

Reagan-Clinton-Bush döneminde kandırılmaya o kadar alıştık ki, 1960 yılında Dwight Eisenhower, Dışişleri Bakanının Sovyetler Birliği'nin vurduğu casus uçağın aslında bir "meteoroloji uçağı" olduğu yönündeki ifadesinin doğru olmadığını kabul ettiğinde nasıl büyük bir şok yaşadığını unuttuk. 1970'lerin başları gibi yakın bir zamanda Richard Nixon'ın seri yalanları karşısında

öfkelenebiliyorduk. Jimmy Carter'ın seçilmesinin nedeni kısmen, bize asla yalan söylemeyeceğine söz vermesiydi.

Monica Lewinsky ve kitle imha silahları dönemine gelindiğindeyse, ruh hali değişmişti. Artık tavrımız şuydu: **Herkes yalan söyler; özellikle de liderlerimiz. Ne olmuş yani?** Yalancılık istisna olmaktan çıkıp norm gibi görülmeye başlandı.

Şimdilerdeyse, zeki insanlar olarak, suçluluk duymadan paçayı kurtarabilmek için gerçeği örtbas etmeye gerekçeler bulabiliyoruz. Ben buna **“Hakikat Sonrası”**¹ diyorum. Hakikat Sonrası bir çağda yaşıyoruz. Hakikat Sonrası, etik açıdan bir alacakaranlık kuşağında yer alıyor. Yalancı olduğumuzu düşünmeden gerçeği gizlememizi sağlıyor.

Yalancılığın artışı etiğin düşüşünden ziyade doğruluğa yeterince vurgu yapmayan bir toplumsal bağlamla ilgilidir.

Ahlak yoksunu insanlar her zaman bol miktarda var olmuştur. İnsanlar söyledikleri yalanların yanlarına kar kalacağını düşündüğü sürece yalancılar var olacaktır. Sorulması gereken asıl soru ise şudur: *Hangi koşullar sayesinde söylenen yalanlara herhangi bir bedel ödenmemektedir?*

Doğru ve yalan arasında ayırım yapamayan tuhaf sosyopatı bir yana koyarsak, çoğumuz belirli koşullarda daha dürüstken, diğerlerinde daha az dürüst oluyoruz. Yalancılığa göz yuman koşullar yükselirken, dürüstlüğü teşvik eden koşullar düşüşte. Daha fazla yalan söylüyorsak-ki ben öyle olduğuna inanıyorum- bunun sebebi çağdaş yaşamın bağlamının yalancılığı yeterli derecede cezalandırmamasıdır.

Toplum olarak ne ekersek onu biçeriz. Bugünkü durumda elimizdeki, hakikat sonrası toplumdur. Eskisinden daha çok yalan söyleniyor olsa da ben insanların yalan söylemeyi daha çok arzuladıklarını düşünmüyorum. Benim inandığım, diğerlerini kandırmak için duyulan o çok eski isteğe günümüzde pek çok olanak tanındığıdır.

YALAN SÖYLEMENİN KISA TARİHİ

Otuz yıl önce, işaret dilinin geliştirilmiş bir biçimi kullanılarak bazı maymunlara *“konuşma”* öğretildi. Bunların arasında psikolog Penny Patterson'ın himayesinde işaret dilini öğrenen Koko adında bir yaşındaki goril de vardı. Koko'yla konuşmaktan kısa bir süre sonra Patterson, Koko'nun işaret dilini kullanarak ne kadar sık yalan söylediğini fark etti. Koko'nun kelime dağarcığı 1000 işaretin üzerindeydi ve o kadar çok yalan söylüyordu ki...Buna göre, evrimsel atalarımız için yalan söylemek doğru söylemek kadar kolaydı. Peki aynı şey *Homo sapiens* için de geçerli mi?

Gerçekten konuşabilen tek tür olan *Homo sapiens* aynı zamanda yüksek sesle yalan söyleyebilen de tek türdür.

Konuşma becerimiz geliştikçe, yalnızca avımızı aldatma ya da yırtıcıları kandırma becerimiz değil, aynı zamanda diğer insanlara yalan söyleme becerimiz de gelişti. Bu da bize pek çok avantaj sağladı.

¹ **Hakikat Sonrası**-Bu ifadenin bana ait olduğunu söylemeyi çok istesem de bu yalan olacaktır. Bu ifadeyi ilk kez 1992'de *“Nation”*da yayımlanan Steve Tesich'e ait bir yazıda gördüm.

Birbirine yalan söyleyenler arasında güven tesis etmek zordur. Bu yüzden dürüst olma baskısı her zaman ruhsal olmaktan ziyade toplumsal, içsel olmaktan öte dışsal bir baskı olmuştur. Buda, yalan söylemenin yalnızca yalancıyı değersizleştirmekle kalmayıp aynı zamanda toplumdaki güven atmosferini de yok ettiğini söylüyordu. Darwin de aynı fikirdeydi.

Her ne kadar doğamızda dürüst olmaya dair bir istenç olmadığına inansa da etiğin tarihin çöplüğüne atılabileceği anlamına gelmiyordu bu.

“Doğru” insan güvenilir, sözünü tutan insandı. Doğruluk kavramı zamanla *size* değil, *sözlerinize* de güvenilebileceği, onların da “doğru” olduğu anlamına gelir oldu.

Zamanla *hakikat* doğrulukla eşanlamlı olarak kullanılmaya başlandı. “True” sözcüğünü hâlâ kimi zaman orijinal anlamında kullansak da-Beach Boys’un “Okuluna sadık ol”[be true to your school] şarkısında bize öğütlediği gibi-günümüzde *true*, *kesin* [accurate] sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.

Örneğin, Nijerya'daki Tiv halkı için dürüstlük asıl olarak karşılıklı zorunluluklara göndermede bulunur. “Tiv diyarında hakikat,” der antropolog Paul Bohannan, “*tarifi zor bir meseledir çünkü pürüzsüz toplumsal ilişkiler olguların kesinliğine kıyasla daha yüksek kültürel değere sahiptir.*”

Bohannan'ın meslektaşı Ethel Albert, Burundi'de aynı şeyi keşfetti. Albert'in araştırdığı bu küçük Orta Afrika ülkesindekiler için en kötü yalancı, bir şeyler uyduran değil, verdiği sözü -bir iyilik yapma ya hediye verme-bozandı. Ethel Albert, Amerika'daki Navajoların adetleri konusunda da bilgiliydi. Yalanın Navajolar arasında ayıplanmasının sebebinin, yanlış olmasından ziyade topluluk uyumunu bozma ihtimali olduğunu ortaya koydu.

Tüm toplumlar dürüstlüğü kendilerine göre düzenler. Bazıları görece esnekken, bazıları daha katıdır. *İnkalar yalancıları hapse atıyordu. Antik Yunanlılarsa yalancı tanrılarının heykellerini dikiyordu!*

İnsanları yalan söylemeye karşı uyaran ilk etikçiler bile, nadiren de olsa yalan söylüyordu. Yalan söylemeyi genel anlamda reddeden Platon, ideal devletin bekçilerinin, kitleler yerlerini bilsin ve toplumsal uyumu bozmasınlar diye "soylu yalanlar" söylemeleri gerektiğini düşünüyordu. Adriyatik'in diğer ucunda Cicero'nun “*Yükümlülükler Üzerine*” adlı eseri gerçeği söylemenin, yalnızca üst sınıfların kendi arasında gerekli olduğunu vurguluyordu. Cicero'ya göre bir serfe ya da köleye yalan söylemek yalancılık sayılmazdı.

Çoğu toplum hangi yalanların haklı görülebileceği meselesini din adamlarına bırakır. Binyıllar boyunca her türden ilahiyatçı kendini neden bazı yalanların diğerlerinden daha kötü olduğunu açıklamaya adanmıştır.

Her ne kadar Budizm'in beş ilkesinden dördüncüsü yalan söylemekten kaçınmaya öğütlese de Budistler büyük yalanlarla (örneğin aydınlanmış taklidi yapma) küçük yalanları (uydurma) ve diğerlerinin iyiliği için söylenen yalanları (örneğin doktorun ölmekte olan hastasından gerçeği gizlemesi) birbirinden ayırırlar.

Budizm'in dördüncüsü ilkesi gibi Hindu etiği de yalan söylemeyi yasaklar.

Hz. Muhammed takipçilerine her zaman dürüst olmalarını söylemişti; ancak hayatlarını kurtarmaları, yerel huzuru korumaları ya da çıktıkları bir

yolculukta güvenliklerini sağlamak için gidecekleri yeri gizlemeleri gereken durumlar hariç. Müslümanların barışı korumak için de yalan söylemelerine izin vardı. Talmud'a göre de barışı korumak için yalan bir gerekçe sayılıyordu.

İncil'deki en ünlü yalancı ise, iki kadını da kendisine ait olduğunu iddia ettiği bebeği ortadan ikiye ayıracağını söyleyen Süleyman'dır.

Her ne kadar yalanın hoş görüldüğü koşullar dinden dine değişse de, çoğu bir noktada hemfikirdir: inananlara söylenen yalanlar inançsızlara söylenen yalanlardan çok daha kötüdür. Yalanın kınanması açıkça Yahudi-Hristiyan etiğinin bir parçasıydı; ama içerideki-dışarıdaki ikilemi orada bile boy gösteriyordu. Doğruluk Tanrı'ya ve Tanrı'nın seçilmiş halkına mahsustu. Tanrı Musa'ya halkının çalmaması, hile yapmaması ve "birbirlerine yalan söylememesi" gerektiğini söylediğinde, bunun İsraililer dışındakiler için geçerli olup olmadığı konusu belirsizdi. Dokuzuncu emir inananların, "komşularına karşı" yalancı şahitlik yapmalarını yasaklıyordu. Bu büyük olasılıkla Kenanlıları kapsamıyordu.

Yalan söylemeyi yasaklayan buyruklar Yeni Ahit'te daha sık görülür ve daha açıktır. Burada Şeytan "yalanların babası" olarak resmedilir. Yalancılar kabilelerde kurallara karşı gelenlerden çok daha kötüdür; şeytanın müritleridir.

DÜRÜSTLÜK BAĞI

Topluluk üyelerinin birbirlerine çok değer verdikleri için dürüst oldukları bir yanılgıdan ibarettir. Genelde tam tersi söz konusudur. Çoğu birbirine tahammül edemez. Fakat bu, birbirlerini hiç önemsemedikleri anlamına da gelmez.

Topluluk üyelerinin birbirleri hakkında ne hissettikleri bir tarafa, düzenli olarak yakın temasta bulunmanın onları dürüst olmaları sağladığına şüphe yoktur. Sık gördüklerimize yalan söyleme ihtimalimiz, seyrek gördüklerimize kıyasla çok daha düşüktür.

Eğer eskiden birbirimize karşı daha dürüst idiysek, ki ben öyle olduğumuza inanıyorum, bunun sebebi o zamanlar daha vicdanlı olmamız değil, gündelik etkileşimlerimizin çoğunlukla tanıdık yüzlerle gerçekleşmesiydi. Birbirini iyi tanıyanlar birbirlerine yalan söylemeye, uzak kuzenlerine yalan söylemekten daha az meyilli değildir, fakat sonuçlarından korktukları için tereddüt ederler. Yalan söylemekten kaçınmanın iki sebebi vardır:

1. Yanlış olduğu için,
2. Yakalanabileceğimiz için.

Kişisel bilgiler karşılıklı olarak yoksa, dürüstlük sembolleri fazladan önem kazanır. Tamamen ve kısmen yabancı olanlarla muhatap olurken görüntü önemlidir. Tanımadığımız fakat güvenmek istediğimiz insanlarda doğruluk işaretleri ararız. Psikologlar kendi ilettiğimiz ve diğerlerinde ölçtüğümüz "*değer biçme işaretleri*"nden söz eder: giyim kuşamımız, donanımımız, özgeçmişimiz. Bu sorun olabilir. Şapkasında New York Knicks yazan ya da çantasından NPR (National Public Radio) dinleyicisi olduğunu anladığımız biriyle aramızda bir bağ olduğunu hissedebiliriz; fakat bu dürüstlük için kanıt değildir. Bu tür işaretler kolayca manipüle edilebilir. Üç kağıtçılar hangi kıyafetlerin kimler için güven verici olduğunu bilir. Onlar izlenim yönetiminde usta sanatçılardır.

Birbirimiz hakkında gerçekte ne kadar az şey bilirsek, kime güvenmemiz gerektiğini bilebilmek için giysi etiketlerine, ayakkabı tarzına, çanta markasına, tokalaşmaya ve göz temasına daha çok ihtiyaç duyarız. Bu tür değer biçme sembolleri etik açıdan işe yaramaz.

Usta yalancılar, genelde doğrudan diğer insanların gözünün içine bakarak sıkı bir biçimde tokalaşırlar. İnsanların, güvenilirliğin kanıtı olarak gördükleri bu tür işaretlere ne kadar çok bel bağladıklarını herkesten daha iyi bilirler.

Eski bir Sovyet casusu, casusluk okulunda öğrendiği ilk şeylerden birinin aldatmak istediği kişiye gözlerini kilitlemek olduğunu söylemişti.

Araştırmalar sürekli olarak yalancıların doğru söyleyenlerden daha göz teması kurduğunu ortaya koymaktadır. Bill Clinton tarafından kandırılanların çoğu, ona inanmalarının sebebinin gözlerini ayırmadan bakması olduğunu soyluyordu. Robert Schuller, Clinton'ın Monica Lewinsky'yle hiçbir zaman seks yapmadığını kendisine, *“Büyük bir tutkuyla ve gözleri üzerine kilitlemiş olarak”* söylediğini ifade ediyordu.

Amerika'nın tarihine dair efsanelerin önemli bir kısmı tamamen ya da kısmen uydurmadır. *“Bana ya özgürlük verin ya da ölüm”, “Temsiliyet olmadan vergilendirme de olmaz”, “Daha savaşmaya başlamadım!”* gibi unutulmaz sözlerin çoğu ne iddia edilen zamanda ne de iddia edilen kişi tarafından gerçekte hatırlandıkları gibi söylenmiştir.

Kendini icat etmek Amerikalıların milli hobisidir. Duydukları gururla hafifçe kızarak, *“Kendimi yeniden yarattım,”* derler. Bu süreç genelde uygunsuz kaçan eski gerçeklerden vazgeçip yerlerine daha iyi olan yenilerini koymayı içerir. Buna, kendini yoktan var etmiş Marilyn Monroe'nun (asıl adı Norma Jean Baker) şerefine *“Marilynleşme”* deniyordu. Bugün bunun yerine, kendini yeniden icat eden Amerikalıların tipik örnekleri olan Ralph Lauren ve Martha Stewart nedeniyle *“Laurenlaşma”* ya da *“Marthâlâşma”* denmesi daha doğru olur.

Amerika eski dünyanın sınırlamalarından kaçanlar tarafından kuruldu. Bu insanlar, önceki hayatlarıyla birlikte bu hayatlarında onları tanıyanları geride bıraktılar. Bu ülkeye gelenler temiz bir sayfa açıyordu. Kendilerini yeniden yaratmaktan çekinmediler, hatta bunu yapmak zorunda hissettiler ve derisinden sıyrılan bir yılan gibi uygunsuz gerçekleri arkalarında bıraktılar. Avusturya'da soğuk bir koca ve ilgisiz bir baba olan Albert Einstein, New York'a tek başına geldikten sonra kendini sıcakkanlı bir yardımsever olarak yeniden tanıtabildi.

Mit yaratma eğilimleri ve birbirlerinin palavralarını yutmaya hazır olmaları, Amerikalıları geride bıraktıklarından daha az ahlaklı değil, sadece daha oportünist yapar. Eğer çevrenizdeki kimse geçmişinizi bilmiyorsa, açık yürekli olmaya ne gerek var ki? Gerçek kimliğinizi kim ortaya çıkarabilir? Göçmenler, Vardıkları limanda isimlerini kendi kendilerine ya da birbirlerinin yardımıyla Amerikanlaştırdıkları andan itibaren, artık yepyeni bir sahada oynadıklarının farkına varmışlardı. Gorodetsky'yi telaffuz etmek zor mu? Peki Gordon nasıl? Shakishavili demek güç mü? Shaw'u deneyin. Eğer isimler bu kadar kolay değiştirilebiliyorsa, neden başka şeyler de değiştirilmesin? Yaş, meslek, aile kökeni... Amerika kelimesinin her anlamıyla sınırsız olasılıklar ülkesiydi.

BÜYÜK İDDİACILAR

Beyaz Yalanlar: Etik açıdan konuşmak gerekirse, beyaz yalanlar hafif bir makyaja, görünüşü canlandırmak için sürülen bir miktar göz farı ve allığa benzer. Beyaz yalanlar söylemek izlenim yönetiminin ayrılmaz bir parçasıdır. “İmaj her şeydir” yaklaşımı söz konusu olduğunda, bu imajı biraz daha hoş hale getirmenin cazibesine kapılmamak zordur. Geniş bir örnekleme dayanan bir araştırmaya göre Amerikalıların %90’ı düzenli olarak kendilerine dair yalan söylediklerini beyan etmişlerdir. Bunlar genellikle yaşı küçülten, geliri artıran, kimlik bilgilerini güçlendiren ve başarıları büyüten beyaz yalanlardır.

Çoğu zaman bunların bir zararı yoktur. Birileri kendini biraz allayıp pulluyorsa, kimin umrunda?

Eski rol kesenler arasında Marco Polo, Baron von Munchausen, kaşifler Stanley, Byrd ve Peary, ressam Pablo Picasso, Hans Christian Andersen, Halil Cibran, Andre Malraux, Romain Gary, Ernest Hemingway, Patrick O'Brien ve Rebecca West gibi yazarlar vardır.

Geçmiş yıllarda kendilerine hayal ürünü kişilikler yaratanlar genelde kendilerine seçkin bir soy ve üst sınıf köken de icat ediyordu. Ne var ki, günümüzde rol kesmenin doğası değişti. Eğer aristokrasilerde kural kişinin şeceresi hakkında yalan söylemesi idiyse, meritokrasi üyeleri daha ziyade sahte dereceler ve başarılar uydurmaya meyillidir. Daha eşitlikçi dönemlerde rol kesenle sosyal konumlarını yalnızca yükselterek geliştirmeye çalışmazlar. Bob Dylan ve Tom Waits gibi alt toplumsal katmanlara doğru ilerleyen sanatçılar, kökenlerini başarılı bir biçimde kenar mahallelere taşımıştır (Orta sınıf bir San Diego mahallesinde büyüyen Waits kendine, hayatından bezmiş bir varoş sakini kişiliğini yarattı. Dylan, gerçekte olduğu gibi Duluth'un kaldırımlarında bisikletini sürerek değil kahramanı Woody Guthrie gibi demiryollarında büyüdüğünü ifade ediyordu).

Nancy Reagan küçülttüğü yaşına gerekçe olarak geçirdiği mutsuz çocukluğunu gösteriyor ve birkaç yıl gençleşmeyi hak ettiğini savunuyordu.

Connecticut temsilcisi Robert Sorensen, Vietnam’da savaştığı yalanını her Amerikalının doğrudan olmasa da dolaylı olarak bu savaşa katıldığı ve acısını hissettiği mantığıyla savunuyordu.

Genelde maskesi düşen palavracıların son savunma hattı kendilerini kandırıldıklarını söylemeleridir.

NEDEN YALAN SÖYLENİR?

Neden?

Neden vicdanımız yalan söylememizi engellemeye her zaman yetmiyor?

Neden doğruyu söylemek de gayet mümkünken sık sık yalan söyleniyor?

Neden bu kadar zeki, yetenekli, akli başında insan bu kadar çok yalan söylüyor?

Gerçeği gizlemenin bazı bariz sebepleri arasında şunlar sayılabilir: Öne geçmek, avantaj sağlamak, sevişmek, para kazanmak, zaman kazanmak, zor durumlardan sıyrılmak mahcup olmayı engellemek, çalışmadan kaçınmak ve sıkıntılı toplumsal ortamları yumuşatmak. Fakat gerçeği gizlemenin, daha derin ihtiyaçları yansıtan daha az belirgin başka pek çok sebebi vardır.

Artık Nixon’ın rutin olarak yalan söylediği açıkça kabul edilmektedir: Sadece Watergate ya da Vietnam konusunda değil, üniversitede okuduğu bölüm

ve karısıyla tanışma hikayesi hakkında da. *“Richard Nixon’ın hayatında yolculuk etmek,”* diye yazıyordu biyografi yazarı Anthony Summers, *“kendi çıkarı için söylenen fakat en nihayeti yine kendine zarar veren irili ufaklı yalanlarla dolu bir mayın tarlasından geçmek gibidir.”*

Görünüşe göre sürekli yalan söylemek Lyndon Johnson’ı kendine daha güvenli yapmadığı gibi, Nixon’ın söylediği yalanlar da ona hep arzuladığı onayı sağlamamıştır. Sağlayamazdı da. Psikolog Arno Karlen, manşetleri dolduran birçok narsistin doymak bilmez dikkat çekme (sevilme değil) arzusunun, onları gündemde tutmaya devam edeceğini düşündükleri için doğru ya da yanlış ne varsa söylemelerine yol açtığını öne sürer.

Kendi haline bırakıldığında, bu durumun bir çözümü yoktur. *“Narsistik kişiliğe sahip birinden bahsederken,”* diye açıklar Karlen, *“yeterli diye bir şey yoktur. Ancak dışarıdan bakan biri böyle düşünebilir.”*

Yalan söylemek narsisizm ve güvensizlikle bir yere kadar açıklanabilir. Kendilerini pek de takdir etmeyen son derece dürüst insanlar tanıyorum. Fakat kendine güvenen, ancak yine de çok fazla yalan söyleyen başkalarını da biliyorum. Onların motivasyonlarını anlamak için yalancılık ruhunun diğer köşelerine bakmalıyız.

Doğruyu herkes söyleyebilir. Yalan söylemekse yetenek gerektirir. Machiavelli, Nietzsche ve Wilde bu noktayı vurgulamıştır: İyi yalan söyleyebilmek bir yetenektir. Montaigne onlarla aynı fikirde olmasa da gerçeğin tek, yalanınsa binlerce yüzü olduğuna dikkat çekiyordu. Hedefi on ikiden vurmanın tek, kaçırmanın sonsuz yolu olması gibi, yalan söylemek de sınırları olmayan bir sahadır ve bu nedenle, önlerine sunulan birçok fırsattan faydalanmamak için herhangi bir sebep göremeyenlere çekici gelir.

Yalan oyununun kökeninde sıkıntı vardır. İnsanlar ne kadar sıkılırsa, bununla yalan söyleyerek başa çıkma ihtimalleri o kadar artar. Yalan söyleme sebebi olarak monotonluk, gerektiğinden çok daha az itibar görmektedir.

Eğlenmek için yalan söylemenin cazibesinin farkında olan ve bu pratiği kontrol altında tutması gerektiğini bilen çoğu toplum, eğlenceli aldatmacaya izin verir. Aldıkları önlem genellikle, dalga geçilen kişinin de şakaya dahil edilmesidir. 1 Nisan’da yapılan eşek şakaları bu geleneğin bir parçasıdır.

Dolandırıcılar üzerine yapılan çalışmada, risk almanın onları para kazanmaktan daha çok motive ettiği saptandı. Hepsi de başkalarını kandırarak kazandıkları parayı kumarla, alışveriş çılgınlığıyla, yasadışı işlerle ve hatta kimi zaman dolandırılarak çabucak kaybediyordu. Onlar için oyunun kendisi, getirdiği kazançtan daha önemliydi.

Macera arayan yalancılar kendilerini cesur maceracılar olarak görür. Duruma onların açısından bakın. Dürüst olmak cesaret istemez. Yalancılıksa ister. Gerçeği her değiştirmişimizde her şeyimizi riske atarız. Yalan oyununda, kaç tane yalandan paçayı sıyrabileceğimize bakarak kadere meydan okuruz. Bu bakış açısına göre, hakikat pısrıklar içindir, Gerçeği söylemek ne beceri ne cesaret ne de hayal gücü gerektirir. Yalan söylemek içinse bunların hepsi gerekir. Yalancılar kendilerini test eder. Cesaretleri vardır. Nietzsche, büyük adamların doğrudan çok yalan söylemelerinin nedenlerinden birinin, yalanın

“daha fazla şevk ve irade gerektirmesi” olduğunu düşünüyordu.

SEKS, YALANLAR ve CİNSİYET ROLLERİ

Bir cinsiyet diğ erinden daha mı dürüsttür? Bu konuda pek çok görüş olmakla birlikte, yakın zamana kadar çok az somut bilgi vardı.

1970 gibi yakın bir tarihte bir psikolog, “*Kural olarak, kadınların erkeklerden daha sık ve daha derin bir şekilde yalana bulaşma eğiliminde olduğu*” sonucuna varmıştır.

Genel olarak, cinsiyete göre yalan söyleme konusunda çıkarılabilecek tek güvenli sonuç şudur: Duruma göre değişir. Bazı durumlarda erkekler yalan söyleme eğilimindedir, diğ erlerindeyse kadınlar.

Kandırma eğilimi söz konusu olduğunda cinsiyet, diğ er faktörlerden daha ağır basmaz. Bu, cinsiyetin önemi olmadığı anlamına gelmez; sadece, cinsiyet dürüst veya sahtekâr davranış üzerindeki birçok durumsal etkiden biridir. Sorulması daha yerinde olan sorular şunlardır: Belirli bağ lamlar, erkekler ve kadınların aldatma davranışını nasıl etkiler? Ve bağ lamlar değiş tikçe bu eğ ilimler nasıl değiş ir?

Sosyal bilim araştırmalarına göre, erkekler ve kadınlar yaklaşık aynı oranda yalan söyler. Ancak, söyledikleri yalanların doğ ası, cinsiyet rollerini genetik ayırımın ötesinde yansıtacak şekilde farklılık gösterir. Cinsiyet rolleri değiş tikçe erkeklerin ve kadınların yalan örüntüleri de değiş ir.

Stanford'dan Richard Blum, 1960'lı yılların sonlarında küçük bir sanayi kentinde 100 kişi üzerine yaptığı araştırmada, kadınlar ve erkeklerin genel yalan söyleme oranları arasında çok az fark olduğunu buldu.

Ancak aş ırı basitleştirmek gerekirse, **erkekler etkilemek, kadınlar mecbur etmek için yalan söyler. Kadınlar başkaları için yalan söyler, erkeklerse kendileri için.** Erkekler kendilerini yücelten yalanlar konusunda (“Büyük bir anlaş ma yaptım”), kadınlarsa sevecen yalanlar (“Elbisene bayıldım”) veya kendini korumaya yönelik küçük yalanlarda (“Ben çoğ unlukla az yağ lı gıdalar tüketiyorum”) uzmanlaş mışlardır!

Erkekler ve kadınlar, en büyük yalanlarını birbirlerine saklarlar. Bunların çoğ u seksle ilgilidir. Sadece konunun kendisi bile içimizdeki yalancıyı ortaya çıkarır. Amerikalıların Bill Clinton'ın cinsel sadakatsizliklerini bu kadar hoşgörü lü karşılamalarının bir nedeni, kendilerini bu konuda savunmasız hissetmeleriydi. “*Herkes seks hakkında yalan söyler,*” diyordu. J. Seinfeld, Clinton'ın Monica rezaleti tepe noktasındayken. “*İnsanlar seks sırasında yalan söylüyor. Eğer yalanlar olmasaydı, seks olmazdı.*”

Seksle ilgili bu kadar ısrarlı şekilde yalan söylememizin bir sebebi, cinsel ilişkinin hakikatleri açığ a vurduğunu bilmemizdir.

“*Çıplak ve tahrik olmuş bir adam ne bir beyin cerrahi ne de bir üniversite rektörü ne de bir piskopostur,*” gözleminde bulunuyordu yazar John Hubner. “*O, ereksiyon olmuş bir hayvandır.*”

Erkekler ve kadınların yalanları arasında olduğu gibi, erotik aldatmacalar arasında fark vardır. Kadınlar cinsel yalanları itiraf ederken utanç içinde kıvranır, erkeklerse sahte ilişkileriyle övünmekten büyük haz alır!

YALANI KOLAYLAŞTIRMAK

Tamamen pratik amaçlar için, bir mahkeme salonunda hakikat, hâkim veya jürinin doğru olduğuna karar verdiği her şeydir. Yasal olarak kanıtlanmış hakikatlerin gerçekte doğru olup olmadığı önemli değildir, Herhangi bir avukatın size söyleyeceği gibi, yasal hakikatlerin gerçek hakikatlere uygunluğu, en iyi ihtimalle, arada bir sağlanır.

Avukatlar, kendilerine göre, gerçek anlamıyla hakikate en az terapistler kadar kayıtsızdır. Bill Clinton bir zamanlar ne Anita Hill ne de Clarence Thomas'ın senatoda verdikleri çelişkili ifadelerde yalan söylemediğini ifade etmişti; yaptıkları yalnızca, gerçeği kendi gördükleri gibi anlatmaktı. *“Meslekten olmayan birinin yalan diyebileceği bir şeyi,”* diyordu Clinton, Hill gibi bir avukat basitçe *“gerçekliğin alternatif bir versiyonu”* olarak görebilirdi.

Avukatların sık sık gevşek bir etiğe sahip olmaları nedeniyle yerilmeleri şaşılacak bir şey midir? Avukatlar en dürüst meslek anketlerinde sürekli olarak en dipte yer alıyorlar. Linda Barnes'ın romanı *Big Dig*'deki (Büyük Tünel) bir karakterin diğerine söylediği gibi, *“Dürüstlüğünden emin değildim, ama kimin umurunda, sonuçta o bir avukattı, o yüzden sayılmazdı.”* Bu haksız bir ündür. Avukatlar, kusurlu dürüstlük genleriyle doğmuş degillerdir. Daha ziyade, katılımcıların farklı etik amaçlara hizmet etmesini gerektiren bir hukuk sisteminin parçasıdır. Bir yandan hakikatin peşine düşmeleri beklenir, yalancı şahitlik yapmaları değil; aynı zamanda, yalana göz yummak değilse de gerçeklerin manipüle edilmesi anlamına gelse bile, müvekkillerini şiddetle savunmaları gerekir. Bu, avukatları iki katmanlı bir etik sistem üzerinde (şahsen dürüst oldukları varsayılarak) çalışmaya zorlar: Kendilerinininki ve müvekkillerinininki.

Günümüzde avukatlar hâlâ, yaklaşık iki yüzyıl önce Kraliçe Caroline'i savunan Lord Brougham'ın şu sözlerinden alıntı yapmayı severler:

“Bir avukat görevini yerine getirirken, bütün dünyada tek bir insanı tanır ve bu kişi onun müvekkilidir. Bu müvekkili her yolla ve tasarrufla, kendisi de dahil herkese karşı korumak ve kurtarmak onun ilk ve tek görevidir ve bu görevi yerine getirirken başkalarına vereceği korkuyu, yapacağı işkenceleri ve tahribatı önemsememelidir.”

Günümüzde de çok az avukat buna karşı çıkacaktır. Avukatlık hukukunun en temel ilkesi, görevlerinin müvekkillerini temsil etmek olduğudur, yargılamak değil. Yargı mahkemenin görevidir. Çekişmeli bir adalet sisteminde, aksi mümkün değildir.

Mesele rahatça yalan kıvırmaya geldiğinde Ronald Reagan'ın neredeyse rakibi yoktu. Eski Dışişleri Bakanı George Schultz, Reagan için, *“İyi, bir hikâyeyi daha iyi hale getirmek için olayları yeniden düzenleyebilir,”* gözleminde bulunuyordu. *“Hatta bazen Başkan Reagan, gerçeklere ve ayrıntılara fazla önem vermiyormuş gibi görünürdü.”* Tek sorun, iş daha önemli konulara geldiğinde bile Reagan'ın yalan söyleme becerisinin son bulmamasıydı.

Deneyimli bir oyuncunun soğukkanlılığıyla irili ufaklı konular hakkında yalan söylüyor, sonrasında dürüstlüğü sorgulandığı zamansa şaşırılmış görünüyordu. Kendisi sürekli inkâr etmesine rağmen İran'daki rehinelere özgürlüğü karşılığında silah verildiği çürütülemez bir şekilde ispatlandıktan

sonra Reagan, en nihayetinde, bir şekilde olayı kabul etti.

MASKELİ MEDYA

Coen Kardeşlerin Oscar ödüllü filmi *Fargo'nun* jeneriğinde “gerçek bir hikâyeye dayanıyor” dense de gazeteciler kayıtlarda böyle bir olay bulamadı. Bu tutarsızlık konusunda üstlerine gelindiğinde film yapımcıları en nihayetinde hikayelerinin aslında hiçbir- temelini olmadığını kabul ettiler. Peki neden bunun tam tersini söylemişlerdi? Joel Coen bunu şöyle açıkladı: “izleyicilere hikâyenin gerçek olduğu söylendiği takdirde sahip olacakları beklentiler, bizim istediğimiz şeyleri yapmamıza izin verecekti; kurmaca olduğunu düşünselerdi, bunları yapamazdık.” Ancak bu ufak numaranın insanları neden kızdırdığını anlayamıyordu. “Sonuçta herhangi bir yasayı falan çiğnemedik,” diyordu,

Gösteri dünyasındaki aldatmacalar çok eskiye dayanır. Uydurma hikayeler, oyuncu-hayran ilişkisinin başından beri bir parçası olmuştur.

Hollywood, II. Dünya Savaşı'nda askerden kaçan boşboğaz ve depresif Marien Morrison'ı *John Wayne* adıyla ketum bir savaş kahramanı olarak yeniden yaratmakta o kadar başarılı olmuştur ki, ölümünden onlarca yıl sonra bile Wayne-Morrison hala sert Amerikan erkeğinin standardı olmaya devam etmektedir.

Hakikat sonrasının ortaya çıkışı ayrılmaz bir şekilde televizyonun yükselişiyle bağlantılıdır. Geçtiğimiz onlarca yıl boyunca, televizyon izleyicileri erken çocukluk döneminden itibaren, bu kitle iletişim aracının yalanlarına, yarı gerçeklerine ve düz aldatmacalarına maruz kaldı. Televizyon onların başlıca yoldaşı olmuştur; onunla kanlı canlı bir insanla geçirdiklerinden çok daha fazla zaman geçirirler. Durum böyle olunca, orada gördükleri değerleri özümsemeleri çok zordur.

Eski izleyiciler, televizyonda yayımlanan McCarthy duruşmaları, hileli yarışma programları, Eisenhower'ın U-2 uçuşlarına dair söylenen yalanları itiraf etmesi, Vietnam ve birçok güvenilirlik açığı, Watergate duruşmaları ve İran Kontra'nın yalanlarıyla büyüdü. Savaş sonrası Amerikalılar çocukların televizyonun ışıltısında yetiştirilmesinin etkileri bıktırarak kadar çok işlendi, ancak etik duyarlılıkları üzerindeki etkisi nadiren ele alındı.

New York Times yayıncısı Arthur O. Sulzberger, Bush'un Irak'ı işgal etme sebeplerinin çoğu boş çıktıktan sonra dediği gibi, “Yönetimi, hikayelerine, kendilerine söylenenlerin gerçekliğini sorgulayamayacak kadar inandıkları için suçluyorum.”

Bush, gerçeklerin sizin söylemeyi seçtiklerinizden ibaret olduğunu ve herhangi bir konunun adı değiştirilerek yeniden tanımlanabileceğini kabul etmeye yatkındı. Diğer bir deyişle, gerçekler konumunuza uymadığında, onları değiştirin. Gayrimenkul vergisine “ölüm vergisi” deyin. Gevşek çevre düzenlemelerini Temiz Hava Kanunu olarak sunun. Ulusal ormanlarda artan ağaç kesimini, Sağlıklı Orman Girişimi adı verilen yangın önleme tedbiri olarak sunun. Dil oyunları ile hareket eden George W. Bush en Post modern başkanımızdı. Niyetinin iyi düşündüğünden böyle alicengiz oyunlarına başvurmamak için herhangi bir neden görmüyordu.

ALDATMACA.COM

Karşı karşıyayken yalan söylemek belli miktarda yaratıcılık ve kararlılık gerektirir. İnternette, faksla veya telefonla söylemek ise gerektirmez. Biri Rembrant'sa diğeri boyama kitabıdır.

Araştırmalar, telefonda yüz yüze olduğumuzdan daha sık yalan söylediğimizi doğrulamıştır. Sesli mesaj, yalan söylemeyi kolaylaştırır. Kayıtlı bir sese yalan kıvırmak canlı bir sese yalan kıvırmaktan çok daha kolaydır. Telesekreterin bu kadar çabuk popüler olmasının bir nedeni, yalan söylemenin gerginliğini alıyor olmasıydı. Bir uçta kaydedilen mesajların doğru olabileceği kadar yalan olma ("şu anda size cevap veremiyorum" gibi) ihtimali vardır. Ayrıca yalanları kaydetmek, bunlara karşı çıkabilecek birine bizzat söylemekten daha kolaydır ("geç vakte kadar çalışmam lazım"). Canlı olarak yalan söylemek zorunda kalanlar, şüpheli mazeretlerine inanırlık kazandıracak arka plan gürültüsü kaydı içeren kasetler satın alabilir ("daktilo seslerinden sizi duyamıyorum!"). Yakın zamanda Romanyalı bir şirket tarafından geliştirilen yazılım, cep telefonu aramalarına arka plan sesleri ekliyor: trafik, fırtına veya dış dolgusu sesi...

Dahası da geliştirilmektedir. Alternatif olarak, konuşmayı sona erdirmek için mükemmel bir bahane olan başka bir telefonun zil sesini de etkinleştirebilirsiniz. Hatta belirli arka plan sesleri, belirli numaralardan arama geldiğinde otomatik olarak başlayacak şekilde programlanabilir.

Bilgisayarların ortaya çıkışı hakikat sonrası cephaneliğimize, "bilgisayarımız çöktü", "sabit sürücümüz çöktü", "e-posta hiç gelmedi" gibi bir dizi yepyeni kusursuz mazeret ekledi. Elektronik posta, yalan söyleme açısından bir nimettir. E-posta sayesinde, yalan söylerken sesimizin ya da ellerimizin titremesinden endişelenmemize gerek kalmaz. E-posta birinci sınıf bir aldatmaca kolaylaştırıcıdır. Bu kadar popüler olmasının bir nedeni de budur. Dijitalleşmiş bir yalan, şahsen söylediğinde ya da telefonda mırıldanıldığında kadar ağır bir his vermez.

Başkalarıyla olan iletişimimiz artık o kadar sıklıkla e-posta, telefon ya da faks yoluyla gerçekleşmektedir ki başkalarını aldatma fırsatları katlanarak artmıştır. Sahte diplomalar hazırlayan biri aynı zamanda, potansiyel işverenlerin bu diplomaları "teyit edebileceği" sahte bir telefon numarası da sunmaktadır.

MIT psikoloji profesörü Judith Donath bulgularına dayanarak şu sonuca varmıştır: "İnsanlar internette her konuda yalan söyler." İnternet kullanıcıları, cinsiyet değiştirmeye ek olarak, sıklıkla yaşlarını, yaptıkları işi ve yaşadıkları yeri değiştirmektedir. Bu türden yalanlar, çoğu kişinin artık birincil adresi olarak gördüğü siberuzaya uygundur.

Dürüst olmak için bu kadar az teşvik edici sebep veya sahtekarlığa karşı bu kadar az yaptırımla siberuzay etikten muaf bölgedir. Hakikat sonrasının tohumlarının yeşermesi için mükemmel bir seradır. "İnternette, 'gerçek' fikri tamamen heba olup gitmiştir," diye yazıyordu *New York Times*'in emektar teknoloji muhabiri Michel Marriott. Marriott, sohbet odalarında gerçek adını, e-posta adresini ve telefon numarasını kullanmanın konuşmayı derhal durdurduğunu tespit etmiştir. İşin raconu bu değildi. Çok az kişinin görüldüğü gibi olduğu bir dünyada gerçek kimliğinizi açık etmek ciddi karışıklığa neden olabilir. Bunu yaptığı zaman, Marriott kendisini kıyafet balosundaki bir nüdist (çıplak dolaşan) gibi

hissetmişti.

Elektronik olarak eşleşenlerin yüz yüze buluştuklarında ilk sordukları şeylerden birisi şudur: "Peki, sen neler hakkında yalan söyledin?" İnternette yakınlaşan kişiler buluştuğunda, sıklıkla ilişkilerini sürdürmek için yeterli ortak noktalarının olmadığını keşfederler.

"Aldatma ve aldanma binlerce yıldır var olsa da yeni teknoloji bu aldatma ve aldanmaya vites yükseltti," diyordu Mintz ve meslektaşları Barbara Quint.

İnternetin gücü, devasa miktarlarda bilginin hızlı bir şekilde dağıtılmasından gelir. Zayıflığı ise, bu bilgilerin güvenilirliği hakkında sağladığı ipuçlarıdır. Web sitelerinin gösterebileceği bir *Wired*² onayı mührü yoktur. Sonuçta, internette doğruluk, tamamen göreceli bir kavramdır.

Şüphesiz zamanla internette dürüstlüğü ve özgünlüğü ölçmemize yardımcı olacak yöntemler geliştireceğiz.

Ancak, özellikle de birbirini iyi tanıyan insanlar arasında olduğu gibi karşılıklı ilişkidekine benzer bir yol bulacağımızdan şüpheliyim. Başkalarını aldatmaya yönelik davranışlarını algılama yeteneğimizi abartsak da bu konuda kesinlikle internet dışında çok daha iyiyiz.

Ayrıca başka biri karşısında bu kabiliyete sahip olduğumuz hissi en azından bize sürekli etik bir tarama yapmak zorunda olmadığımızın güvencesini verir. İnternette böyle bir his yoktur. Zaten olduğu da var sayılmaz. Bu da bu ortamı kaygan bir ahlaki zemin getirir. Diğer yandan siberuzayda aranan temel erdemlerden biri topluluk hissidir. Fakat, gerçek bir topluluğun güven olmadan oluşturulması zordur. Konu gerçeğe uygunluk olduğunda, sanal topluluklar geleneksel toplulukların neredeyse tersidir, çünkü gerçeği söylemeyi teşvik eden sebepleri artırmaktan ziyade azaltırlar. İnternette bir araya gelenler, özünde ihtiyatlı bir ortamda var olurlar. İnternet üzerinden ilişki kuranlar her zaman tetiktedir ve olmalıdır da. Bu tutum, internet dışında da yaygınlaşmaktadır. Sonuçta ortaya çıkan, giderek şüphecileşen bir toplumdur.

ŞÜPHECİ TOPLUM

Yalana bizimki kadar hoşgörülü bir çağda şüphe kaçınılmazdır. Aldatmacanın kendisi kadar kötü olan, bu kadar rutin biçimde aldatıldığımız hissidir. Potansiyel sevgililerden muhtemel çalışanlara, hatta komşularımıza kadar tam olarak kiminle uğraştığımızdan veya bize söylediklerinin ne kadarına inanmamız gerektiğinden giderek daha az emin oluyoruz.

Hakikat Önyargısından Yalan Önyargısına

Şüpheci toplumda "Google" bir fiile dönüşmüştür. Sadece işverenler ve gazeteciler değil, aynı zamanda sevgili adayları da, ne gibi yasal sorunlar yaşadıklarını, kaç kere evlendiklerini ya da gerçekten söyledikleri kişi olup olmadıklarını öğrenmek için internet arama motorlarına isimler girip rutin olarak birbirlerini "Google'larlar."

İnsanlar kendilerine söylenenlerin doğru olma ihtimalinin yalan olma ihtimalinden daha yüksek olduğunu varsayıyordu. Her türlü aldatmacanın yaygınlaşmasıyla birlikte, hakikat önyargısı yerini yalan önyargısına

² *Wired*: 1990'larda ABD'de yayımlanmaya başlayan ve yeni çıkan teknolojilerin kültür, ekonomi ve siyasete etkilerine odaklanan aylık bir dergi.

bırakabilir. Bu durumda bize söylenen her şeyin doğruluğunu sorgulamamız gerekir. Bazılarıysa bunu zaten yapmaktadır.

Zihinsel süreçler üzerine yapılan araştırmalar, inanmanın inkâr etmekten çok daha az çaba gerektirdiğini göstermiştir (ki bu, hakikat önyargısının başlıca nedenidir). Bize kimse yalan söyleyemesin diye sürekli tetikte olmak duygusal, ruhsal ve bedensel açıdan tüketicidir. Dahası şüphe, yalanı tespit yeteneğimizi artırmakla kalmaz, aynı zamanda biz daha kötü yalan detektörleri haline getirebilir. Bize kalansa, ihtiyatlardan kaynaklanan yorgunluktur.

Adına Tom diyeceğim bir tanıdığım düzenli yalan söylüyor. Tom'un yalanları o kadar çoktur ki, iş arkadaşları onun en basit laflarına bile inanmayı bırakmıştır. Hatta kendini iyi hissetmediğini söylüyorsa, Tom'un bir şeyler saklamaya çalıştığını düşünürler.

Bu durum, totaliter rejimler yalanlara inandırmak için halkın beynini yıkamaya çalıştıklarında, bu yalanların muhataplarının söylenen her şeyi sorgulamaya başlamasının küçük ölçekte bir örneğidir.

Zamanla, hükümetlerin kendilerine söylediği hiçbir şeye inanılmayacağını varsaymaya başlarlar, hatta kanıtlanabilenlere bile. Nihayetinde bu tür toplumların üyeleri resmî açıklamaların güvenilirliğini ölçme yeteneğini kaybetmekle kalmaz, ilgilerini de kaybeder. Joseph Stalin, Mao Zedong ve Saddam Hüseyin'in onlarca yıl zulüm etmelerinin akıbeti bu oldu. *“Yalanın ters etki yapacağı bir nokta her zaman gelir,”* diyor siyaset felsefecisi Hannah Arend. *“Bu noktaya, yalanların muhatabı olan kitle hayatta kalabilmek için hakikatle yalan arasındaki ayırt edici çizgiyi tamamen göz ardı etmeye zorlandığında ulaşılır.”*

Bu noktaya henüz gelmedik. Hala, kandırılmaya boyun eğmektense azimle yalanları ortaya çıkarmaya çalışıyoruz.

Pinokyo'nun İntikamı: Biri yalan söylediğinde hangi ipucu Pinokyo'nun uzayan burnu kadar kesin bir kanıt sunar?

120 yalan tespit deneyine dayanan bir araştırma, yalanı tespit etmesi istenen katılımcılarının çoğunun bunu neredeyse şans eseri tespit ettiğini ortaya çıkardı. Bunun anlamı, tanıştığımız herhangi birinin herhangi bir zamanda herhangi bir konuda bize yalan söyleyebileceği ve bizim onların aldatmacalarını ortaya dökmek için güvenilir bir yolumuzun olmadığıdır. DePaulo bunu *“Pinokyo'nun İntikamı”* olarak adlandırıyor.

Bazıların aynı fikirde değildir. Yalancıların maskelerinin düşürülmesine profesyonel açıdan yaklaşanlar, genellikle sahtekârlığın ipuçlarını bulma konusunda kendilerine büyük güven duyarlar.

Kaliforniya'daki bir yalan makinesi servisi sahibine Gore yalancılar her zaman huzursuz görünür, ellerini koltukların kollarına koymaz, ayaklarını kıvırtır, sürekli kıpırdanır, seğirir ve bakışlarını kaçırır. Görüşmecilere eğitim veren Şikagolu bir şirket onlara, yalancıların önemli sorulara cevap verirken omuzlarını düşürme, kafalarını çevirme, göz temasından kaçınma, ani hareketler yapma ya da üstlerini başlarını düzeltme eğiliminde olduklarını söylüyor. Çeşitli yalan makinesi operatörleri, gümrük ve memurları bunlara benzer pek çok işaretten söz eder. Bu varsayımların neredeyse tamamı tevatürden ibarettir. Farklı türde pek çok sorgu uzmanı üzerine yapılan araştırmalar, bu uzmanların

çoğunun kesin yalan emareleri olarak gördükleri şeylerin genellikle yanlış olduğunu göstermiştir. Sayısız çalışma, profesyonel yalan avcılarının pratik kurallarının bile en hafif tabirle güvenilmez olduğunu ortaya koymuştur.

Sinsi bakışlar, temizlenen boğazlar, duruş pozisyonundaki değişiklikler, kıvrılan ayaklar, cevap vermede gecikme, ağzı elle kapatma gibi yaygın olarak kullanılan yalan saptama ipuçlarının hiçbirinin kanıtlanmış bir geçerliliği yoktur. En popüler ipucu -kararsız göz teması- yalan söylendiğini kanıtlamak için neredeyse hiç işe yaramaz.

Kolaylıkla fark edilen bazı ipuçlarının aldatıcı davranışı diğerlerinden daha iyi gösterdiği herkesçe kabul edilmektedir. Bunlar arasında göz kırpmada oranındaki artış, irileşmiş gözbebekleri, yükselen ses tonu ve sahte gülümseme sayılabilir. Elinizle ağzınızı silmek, konuşurken masanızın üzerini toplamak ve saçlarınızı düzeltmek yalan söylediğinize işaret edebilir, ancak bu durum bazı insanlar için geçerlidir. Bazı yalancıların dili tutulur ve sürçer, ama bu bazen doğruyu söyleyenlerde de olur.

Bu tarz ipuçları ancak, kişinin normalde nasıl konuştuğunu biliyorsanız işe yarar. Ve evet, yalan söylediğinizde burnunuz büyür. Şikago'da bulunan Koku ve Tat Vakfı'ndaki ve Illinois Üniversitesindeki araştırmacılar, yalan söylediğimizde burundaki dokuların kanla dolarak burnumuzun şişmesine sebep olduğunu bulmuştur. Ancak, bu genellikle başkaları tarafından görülemez de yalancılar tarafından hissedilir ve bunun sonucunda da genellikle burunlarına dokunurlar.

Sonuçta, her insan ve her yalan için geçerli olan kesin, belirgin bir ipucu yoktur. İşaretler kişiden kişiye ve durumdan duruma değişir.

Güvenirlilik Boşlukları

Ufak meselelerde ve herhangi bir kötü niyeti olmasa bile yalan söylemekle bilinenler, diğerlerinin söyledikleri doğrulara inandırmakta zorluk çekerler. Ortaya çıkan tek bir yalan, diğer tüm dürüst ifadeleri zayıflatır. Pratikte buna göz yumusak da yalan söylediğini bildiğimiz kişilere güvenmek zordur.

Usta yalancıların etkileyici savunucusu Friedrich Nietzsche, bir zamanlar bir arkadaşına şöyle demişti: *“Beni sarsan, bana yalan söylemen değil, artık sana inanmamamdır.”*

Yalanlar bir kez ortaya çıktığında hem geçmişe hem geleceğe büyük bir gölge düşürür. Birinin bize neden yalan söylediğini anlayabiliriz, fakat artık ona daha az güveniriz. Asıl soru şudur: Acaba başka ne konuda yalan söylüyorsun?

Bill Clinton, özellikle Monica Lewinsky ile ilgili söylediği ufak yalanlardan asla tamamen kurtulamadı. Bu, Clinton'un yalanlarını anlamamamız, hatta affetmememizden değil, yakalayamadığımız daha ne yalanlar söylemiş olduğunu merak etmemizdendir.

Bir bakıma, küçük yalan diye bir şey yoktur. Herhangi büyüklükteki herhangi bir yalan bir kez ortaya çıktığında bu durum, aynı kaynaktan gelen diğer tüm beyanların olası birer yalan muamelesi görmesine neden olur. Rasgele yalan söyleme faaliyetinin temel sonucu güvenirliliğin tuzla buz olmasıdır. Güvenirlilik porselen gibidir. Kırıldığında yapıştırılarak tekrar bir araya getirilebilir, ancak asla eskisi gibi sağlam olmaz.

Kendileri hakkında küçük yalanlar uyduranların, ellerine fırsat geçtiğinde, başka konular hakkında daha büyük yalanlar uydurmaları muhtemeldir. İran-Kontra skandalı sırasında rehinelere silahla takas edilmesi konusunda yalan söylemeden önce, Oliver North kendi geçmişini hakkında yalan söylemişti. Mike Barnicle *Boston Globe*'daki uydurmalar ve intihallerle dolu köşe yazılarının öncesinde, Robert Kennedy'nin konuşmalarını yazdığı ve *The Candidate (Aday)* filminin senaryo yazarlarından biri olduğu konusunda yalan söylemişti. Janet Cooke, *Washington Post*'ta yayınlanan Pulitzer Ödülü kazanan uydurma makalesinden önce, iş başvurusunda Vassar'dan mezun olduğu yalanını söylemişti. Salomon Smith Barney'deki hesaplarla oynayan analist Jack Grubman, okumadığı halde MIT'de okuduğunu iddia ediyordu.

GERÇEĞİN ETRAFINDA DOLANMANIN BEDELİ

Palavralarımızı yutanlara saygı göstermek zordur. Onlara içerlememek daha da zordur. Her başarılı aldatmaca bize düzenbazlık konusunda ne kadar becerikli olduğumuzu hatırlatır. İşte bu nedenle özsaygıyı artırmak için söylenen yalan tam tersi bir etkiye sahiptir.

Psikoterapist Brad Blanton, her türlü aldatmacanın temelinde genellikle hastaların tedavi olmak için para ödediği düşük özsaygı, kaygı ve depresyonun olduğunu tespit etmiştir. Ne kadar çok yalan söyler ve bize yalan söylendiğini düşünürsek (bu ikisi el ele gider; çok yalan söyleyenler kendilerine çok yalan söylendiğini varsayar), o kadar temkinli oluruz.

Rutin olarak başkalarını aldatanlar, onların da kendilerine karşılık verdiğinden emindir (özellikle de kendi sadakatleri hakkında yalan söyleyip eşlerinin de aynı şeyi yaptığından hiç şüphesi olmayan kocalar).

Bu, George Benard Shaw'un yalan söylemeye karşı olmasının temel sebeplerinden biriydi: *“Yalan söylerseniz, size söylenen hiçbir şeye inanmadığınızı göreceksiniz.”*

Rol kesmek, kişiye ağır bir psişik yük bindirir: Gerçekten olduğu kişiden kopmuş hissetmek, birini oyuna getirdiğini bilmek, yakalanmamak için dua etmek vb. Bir arkadaşım yıllarca taktığı peruğu çıkarıp duvara astı, çünkü kaç kişinin fark ettiğini merak etmekten yorulmuştu. Rol kesenler aynı gemidedir. Büyük veya küçük, söyledikleri her yalan, üzerlerinde bozuntuya vermeme baskısı yaratır. *“İşyerinde ya da evde çifte hayat yaşamanın gerilimi eninde sonunda büyük bir zarar verecektir,”* diyor aldatmaca uzmanı İngiliz psikolog Alden Vrij. *“En uç ve zorlayıcı insanlarda, uzun süren yalanlar kişiyi zayıflatan bir strese neden olur. İzlerinizi sürekli olarak örtmeniz ve her zaman bir adım önde olmanız gerekir. Kendinize şunu sormalısınız: Bu çabaya değer mi?”*

Yalancılar sürekli olarak, *I've Got a Secret* [Bir Sırrım Var] oyununu oynamak zorundadır. Sonsuza kadar diken üstünde olmak, sahtekarlığın bedelidir. Yalanı hoş gören Nietzsche bile, *“yalanın çok yorucu olduğunu”* kabul eder.

Eşlerini kandıranlar üzerine yapılan bir çalışmadaki katılımcı kendisiyle görüşme yapan kişiye, bu faaliyetin ne kadar rahatsızlık verici olduğunu anlatıyordu. Eşinden bir şeyler saklamanın *“çok zahmetli”* olduğunu söylüyordu. *“Sürekli tetikte olmak zorundasınız ve bu çok yorucu.”*

Nörolojik araştırmalar bu gözlemi doğrular. Beyin araştırmacıları, yalan

söyleyen kişilerin MR'larının doğruyu söyleyenlerden çok daha fazla nörolojik etkinlik kaydettiğini bulmuştur.

Aldatmacaya sürdürmek en basitinden, sürekli tetikte olma gerekliliğinin yarattığı strese yol acar. Eski bir atasözünün dediği gibi, *iyi yalancının hafızası iyi olmalı.*

Güvensiz insanların -yetenekli olanların bile-öne geçmek için ihtiyaç duydukları şişirme, bir kez yapıldıktan sonra artık geri alınamaz. Aldatma bir yaşam biçimi haline gelir. Artık başlangıçta avantaj sağlamak için söyledikleri, fakat artık inkâr edemeyecekleri eski yalanlarla yüklüdür. Söylediğimiz en külfetli yalanlar, asla ortaya çıkmayanlardır.

Bir psikoloğun tahminine göre, ***söylediğimiz her yalanı desteklemek için ortalama beş tane daha yalana ihtiyaç duyarız.***

Yazarlar, yalan söyleme hakkının en büyük savunucuları arasındadır ve bu hak sadece kurmaca eserleri kapsamaz. *“En iyi yazarların yalancı olmaları hiç de şaşırtıcı değildir,”* diyordu Hemingway. *“İşlerinin önemli bir kısmı yalan söylemek ya da bir şeyler icat etmektir ve sarhoş olduklarında kendilerine ya da yabancılara yalan söylerler.”*

John Le Carre ekliyordu: “Ben yalancıyım... Yalan söylemek için doğdum, yetiştirildim, yalan söyleyerek para kazanan bir endüstri tarafından eğitildim, bir romancı olarak bu endüstrinin bir parçası oldum. Bir kurmaca üreticisi olarak, gerçekleri değil, kendimin farklı versiyonlarını yaratırım.” Bu gibi ifadelerde genellikle savunma amaçlı bir kibir vardır. Hemingway ve onun yolundan gidenlere, bıktırana kadar bize şunu hatırlatır: *“Ben yalan söylerim. Ben bir yalancıyım.”* Yalanlarına mantıklı bir gerekçe bulmak için çok çaba sarf eden herkes, fanteziyle daha az yüklü bir hayat için yanıp tutuluyor olmalı. Ingmar Bergman, kendine kurgusal bir kişilik yaratmak için ne kadar çok zaman ve enerji harcadığını söyledikten sonra, şu gözlemlerde bulunuyordu: *“Yalanı yaşayan hakikati sever.”*

DÜRÜSTLÜĞÜN GEREKÇESİ

Birbirimizle ne kadar az yüz yüze ilişki kurarsak, dürüstlüğe duyduğumuz ihtiyaç o kadar fazla olur. Başkalarıyla doğrudan kurulan temas azaldıkça ve teknoloji bir arabulucu olarak işlev gördükçe, toplum doğruları söylemeye daha çok ihtiyaç duyar. Hakikatin tanımlanamazlığı konusundaki her türlü postmodern tezi kabul edebiliriz, hatta yenilerini ekleyebiliriz, ancak yine de dürüst olma çabasının sadece asil değil, aynı zamanda insanlığın iyiliği için önemli olduğu sonucuna varırız.

Dürüstlüğün alternatifi nedir? Dürüstlüğün ulaşılamaz olmasından dolayı gereksiz olduğu sonucuna varırsak onun yerine ne koyabiliriz? Winston Churchill'in demokrasisi gibi, dürüstlük arayışı Donkişotvari olabilir fakat herhangi bir alternatiften daha iyidir.

Tarihsel olarak Batı toplumu, yalanı hoş görme ve görmeme arasında gidip gelmiştir. Günümüzde ibre, ilkinde doğru fazla kaymıştır. Bunu geriye, en azından ortaya çekmemiz gerekiyor. Bu, yalnızca bir denge meselesi değil, koşulsuz buyruktur. Hakikat sonrası çağda aldatmacayı savunan çok sayıda ses arasında, dürüstlüğü savunan karşı sesler her zamankinden daha gereklidir. En azından ***doğruyu söylemeyi yeniden fabrika ayarımız yapmamız gerekiyor:*** Dürüstlük garanti edilemese de varsayılan davranış olarak kabul edilmeli.

Doğruluk her zaman varsayılan değer olmalı; yalanlarsa ancak gönülsüzce söylenmeli. Beyaz yalanlar elbette ancak kaçınılmaz olduğunda söylenebilir.

Etik sonrası dönemde dürüstlük, daha sağlıklı beslenmek için çabalamaya çalışmaya benzer. Çoğu zaman bunu yapabiliriz ama bu muhtemelen istediğimiz kadar düzenli olmaz, bazen muzlu tatlılar ve krem brülelerle kesintiye uğrar. Bu kaçamaklar, silüetimizin arzu ettiğimiz kadar incelmeye ve yeme alışkanlıklarımızı sağlıklı olmasına engel olsa da denemeye devam ederiz ve çoğu kez başarılı olmayı umarız. Diyet kaçamakları obeziteye yol açmayacağı gibi, tek bir yalan da kimseyi kronik yalancı yapmaz. Bunlar sadece kaçamaklardır. Beslenme yanlışlarının istediğimizden daha ağır olmamıza neden olması gibi, arada bir yalan söylemek ruhen zayıf hissetmemize neden olur; fakat bunu bir şekilde atlatır ve denemeye devam ederiz.

Bir eylemin yanlış olduğuna karar vermek onu yapmayacağımız anlamına gelmez. Biz insanız. Doğruyu söylemenin sonuçlarıyla başa çıkamayacağımız zamanlar vardır.

Fakat bir şeyi herkesin yapması onun ille de doğru olduğu anlamına mı gelir? Bu, içinden çıkılması güç bir etik sorundur.

Pek çok yeniyetme, bir tür ergenliğe geçiş ritüeli olarak kullandığı için mağaza hırsızlığına göz mü yumulmalıdır? Çok yaygın bir pratik olduğu için, *Dur* işaretinde geçmek yasal mı olmalı? Sürekli olarak aşıldıkları için hız limitlerini kaldırmalı mıyız?

Arada bir yalan söylemeyi kaçınılmaz görsek de, bundan toplumun aldatmaya göz yuman bir ahlak kodu geliştirmesi gerektiği sonucu çıkmaz.

Benim derdim yalan söylemenin kendisi değil, doğru söylemek uzun vadede daha iyi sonuç verecek olmasına rağmen söylenen sıradan yalanlar, eğlenmek için söylenen yalanlar, kendini aldatma yalanları ve işleri kolaylaştırmak için söylenen yalanlardır. Katılımcıların söylediklerinin farkında bile olmayacak kadar rutin olarak yalan söylediği birçok çalışmayı hatırlayın. Etik sonrası dürüstlük, yalan söylerken dikkatli olmak ve bunları en aza indirmeye çabalamak demektir. Rasgele, düşünmeden, tembellikten söylenen ve gereksiz yere kendine hizmet eden yalanlar bir kez ortadan kaldırılırsa, "Ne zaman yalan söylenmelidir?" sorusunun cevabı, "*nadiren*" olur.

Çoğu insan gibi ben de "Nasılsın?" sorusuna refleks olarak "iyiyim" cevabını veriyorum. Bu, bazen doğruysa bazen de değildir, fakat bu cevabı vermek genelde daha kolaydır ve soran kişiye karşı daha düşünceli bir tavidir. Ancak, bazen "İyiyim" demek o kadar berbat bir yalan oluyor ki ağızdan çıkmıyor. Bu gibi durumlarda "Pek iyi değil" veya "Eh işte" diyorum. Soruyu soranın yüzündeki üzgün ifadeden anında bunun yanlış cevap olduğunu anlıyorum. Bu ayrıca, sosyal protokolün ciddi ve düşüncesizce bir ihlali.

Çok az insan başkalarından kayıtsız şartsız dürüstlük bekler. Hakikat, iki taraflı bir meseledir: Birisi söyler, birisi işitir, Eşlerinin sadakatinden şüphelenenlerin, ille de bu önsezinin doğrulanmasını istemediği, evlilik danışmanları arasında kural olarak kabul edilir. Daha önemsiz bir düzeyde, onlar için pişirdiğim yemeği beğenmeyenler, bu bilgiyi benimle paylaşmamayı seçerlerse buna minnettar olurum. Ve insanlara -onların bana sorduğu gibi- nasıl olduklarını sorduğumda, bu çoğu zaman doğru olmasa da "iyiyim" diye cevap vermelerini tercih ederim. Bu tür "beyaz yalanlar", hem kendilerini

üretenlerin hem de tüketenlerin amaçlarına aynı şekilde hizmet eder.

Doğruyu söylemek, özen ister. Tutarlı bir biçimde doğruları söylemek cesaret, kararlılık ve irade gerektirir; ki zaten dürüstlük de budur. Bu aynı zamanda merhametle de ilgilidir. Gündelik söylemdeki ufak tefek yalanlar bile düşündüğümüz kadar zararsız değildir. “Bir başkasının duygularını korumak” için söylenen yalanlar manipülatif hatta düşmanca olabilir. En basitinden, her yalan -ne kadar küçük olursa olsun- söylenen kişiye karşı bir güvensizliği gösterir. Söylendikleri niyet ne olursa olsun, tüm yalanlar, Jack Nicholson'ın *A Few Good Men'de* [Birkaç İyi Adam] dediği gibi küstahça şunu ilan eder: “Gerçeği kaldıramıyorsunuz!” Birine doğruyu söylediğimizde, onun bunu kaldırdığını düşünürüz demektir. Buna çocuklarımız dahildir.

Sağlıklı ebeveyninin, “*Kendimi iyi hissetmiyorum*” diyerek gitmek istemediği bir daveti geri çevirdiğini duyan bir çocuk, önemli ve kötü bir ders öğrenir.

Bir yalancı yetiştirmenin en iyi yolu, çocukların yanında düzenli olarak başkalarını aldatmaktır. Daha iyisi, bizzat onlara yalan söylemektir.

Anket yapılan 1000 ebeveynin %91'inin çocuklarına rutin bir biçimde, %59'unun da düzenli olarak yalan söylediğini tespit etti.

Yalan her zaman her toplumda var olmuştur ve şüphesiz her zaman da olacaktır. O zaman sorulması gereken soru şudur: Toplum sahtekarlığı kolaylaştırır mı, zorlaştırır mı?

Elbette ki kendi toplumumuzda doğruların daha çok söylenmesine ihtiyacımız var. Ancak bunun ötesinde, dürüstlüğü ödüllendirip sahtekarlığı cezalandıracak bir bağlama ihtiyacımız var.

Herhangi bir insan topluluğunun muhtemelen %10'u yaradılıştan etik sahibidir çünkü empati kurabilirler, fedakardırlar ve kendilerine güvenirlere; %10'un ise hiçbir etik eğilimi yoktur çünkü narsisist, patolojik veya basitçe tembeldirler. Geri kalan %80, şartlara göre ileri geri hareket eden kararsızlardır.

Yalan insani bağları nasıl bozuyorsa, doğruluk onları canlandırır. Bu anlamda dürüstlük, insan topluluğunun geleceğine dair bir arzu, umut ve inancın işaretidir.

HAKİKAT KAYBOLUNCA...³

Hakikatin yaşamın dışında değil de yaşama dair bilgimizde aranmaya başlanması, o halde, “herkesin doğrusu kendisine” tarzında bir ilkesizliğin, belirsizliğin temellendirilmesi olarak okunamaz. Tersine, mesele, insanın kendi aklıyla ulaşamayacağı bir hakikat anlayışından, insanın kendi aklıyla “kuracağı” bir hakikat anlayışına geçmektir. Tekrar söyleyelim, bu türden bir hakikat yaşama dair bilgimizin ortaklaşabilirliğini tesis etmekten geçer. Bunun için de Aydınlanma filozofları, insanlığın deneyiminin ortaklaştırılması gerektiğinde ısrar etmiştir.

Farklılığın, çokluğun, çoğulluğun merkeze alındığı bir çağın çocukları, dünyanın aynılaştırılmasına, tek biçimcilğe itiraz ederek çoklu hakikat tezlerine sarıldıklarında, aslında hakikatten de vazgeçmiş oldular. Çünkü herkes için geçerli olmayan hakikat yoktur. Hakikati hakikat yapan şey, onun evrensel değilse bile genel olması, yani herkes tarafından anlaşılabilir, kabul edilebilir ve

³ Nilgün Toker Kılınç

paylaşılabilir olan bir geçerlilik taşımasıdır.

Herkesin hakikati, doğrusu kendisine olduğunda ve tüm hakikat iddiaları aynı biçimde geçerli olduğunda aslında önce konuşmanın ortadan kalkması, ortaklaşabilirliği, paylaşılabilirliği, aktarılabilirliği ortadan kaldıracığı için geçerlilik iddiasının kendisini hükümsüz kılar. Bu durumda hangi hakikatin geçerli olduğu, gücün ellerine bırakılır.

Nitekim, artık hakikat sonrası bir çağda olduğumuz ilan edildiğinde aslında kastedilen budur: Hakikatin ne olduğunu, onun hakikat olduğunu kabul ettirme gücüne sahip olanlar belirleyecektir.

“*Hakikatin yerini inanılabilirlik almıştır.*” Çağın, hakikati tümüyle zihniyet yapılarına, inanç düzlemine indirgediğini açıkça ilan eden bu cümlenin ahlaki, siyasi sonucunu da ilan ettiği açık: Neyin doğru olduğu değil, bir şeye inanılıp inanılmadığı önemlidir. Artık dürüstlük, doğruluk ölçütüne uygun davranma değil, dürüst olunduğu konusunda bir inanç oluşturup oluşturmamaya bağlıdır. Neyin iyi olduğunu belirleyen şey, iyiye dair ortak bir ilke değil; bir şeyin iyi olduğuma dair bir inanç oluşturup oluşturmadığınızdır.

Bu durumda yalan, hakikatin yerine geçebilir; çünkü insanları uygun araçlarla bir yalana inandırabilirsiniz. Hatta ahlaken kötü olduğu düşünülen bir şeyin verili bir bağlamda iyi olduğuma da inandırabilirsiniz.

Neyin iyi neyin kötü, neyin haklı neyin hâksiz, neyin doğru neyin yanlış, neyin güzel neyin çirkin olduğuma bu türden bir inanılabilirlik zemini oluşturduğunuzda yaratılan dünya aslında bir görelilik dünyası değildir. Bu dünya, hakikatin yerine yalanın geçtiği bir dünyadır. Çünkü gerçek olmayan ama gerçekmiş gibi sunulan her şey yalandır.

KAYNAKÇA

HAKİKAT SONRASI ÇAĞ-*The Post-Truth Era: Dishonesty and Deception in Contemporary Life* (Günümüz Dünyasında YALANCILIK ve ALDATMA)

Ralph KEYES

Çeviri: Deniz ÖZÇETİN

TUDEM Yayın Grubu-Birinci Baskı: Kasım 2017-403 Sayfa)